

**Reactie curriculum.nu, tussenproduct 4,
Universiteit voor Humanistiek, Leerstoelgroep Educatie**

Isolde de Groot, Doret de Ruyter, Wouter Sanderse

Algemene reactie

Onze complimenten voor het heldere en beknopte overzicht van kernwaarden en inhouden voor burgerschap in de visie en grote opdracht. In het bijzonder zijn we blij dat waardenontwikkeling en oriëntatie, aandacht voor morele waarden en ethische aspecten van maatschappelijke vraagstukken en dialoog en discussie expliciet beschreven zijn bij de onderscheiden burgerschapsvaardigheden.

Om te bewaken dat burgerschapsonderwijs zich richt op het ondersteunen van jongeren bij hun eigen oriëntatie, en bij het verder vorm geven aan een gedeelde samenleving (die niet hetzelfde hoeft te zijn als de vormgeving van de huidige samenleving), raden wij aan om bij visie te expliciteren, welke visie op onderwijs ten grondslag ligt aan het voorliggende product. En dat zou ons inziens moeten zijn: een open visie op burgerschapseducatie. Een visie waarin geborgd wordt DAT leerlingen de mogelijkheid hebben zich te verhouden tot centrale democratische waarden, en zich hiermee te verbinden (zonder een van te voren vastgesteld einddoel (bv het onderschrijven van de invulling die een leerkracht/school aan de term geeft). En een visie die uitgaat van burgerschapsvorming als een proces (goed burgerschap is iets wat je in de praktijk oefent en nastreeft, versus een status die je kunt behalen (goed burger) (o.a. Biesta, 2011; De Groot, 2017).

Hiermee kan tevens voorkomen worden dat de bouwstenen te conservatief of conserverend' geformuleerd worden (zoals nu het geval lijkt te zijn bij conceptbouwsteen 1.1a en de voorbeelduitwerking daarvan). Ook kan daarmee verhelderd worden dat in beginsel het onderhoud van de democratische rechtsstaat en de daarbij passende omgangsvormen niet ter discussie staat en dat socialisering in die zin opgevat niet problematisch is, maar dat de wijze waarop de samenleving op dit moment ingericht is nog geen ideale democratische samenleving is en daarom socialisatie in huidige opvattingen en omgangsvormen niet nagestreefd wordt.

Op pagina 10 wordt gesteld dat innovatie, duurzaamheid en globalisering grote, leergebied overstijgende thema's zijn. Dat wekt de indruk dat dit voor democratie (of democratische waarden) en diversiteit niet het geval is. De overstijgende thema's behoeven o.i. dus aanvulling (populisme werd tijdens de expertbijeenkomst ook genoemd als een belangrijk hedendaags thema).

De set 'onderscheidende burgerschapsvaardigheden' (Maakt deze set vaardigheden de burgerschap specifieke invalshoek voldoende duidelijk?/ Zijn er 'onderscheidende burgerschapsvaardigheden' die overbodig of niet passend zijn? / Zijn er nog 'onderscheidende burgerschapsvaardigheden' die moeten worden toegevoegd?/ Zijn de interculturele vaardigheden voldoende gedekt, zonder dat ze expliciet worden genoemd?)

We kunnen ons vinden in de -belangrijke – vaardigheden die hier beschreven staan. Wel hebben wij nog een aantal suggesties ter completering:

- 1) Meer overkoepelend (nav lijst van vaardigheden op pagina 5): Is het mogelijk om de burgerschap-specifieke vaardigheden ook bij de opdrachten te noemen? Tevens is het

verstandig om nog eens na te gaan of centrale vaardigheden die binnen de opdrachten beschreven zijn, ook een plek hebben in deze lijst (zie ook de volgende punten). Ook is het ons niet geheel duidelijk op welke manier de selectie van bronnen voor de burgerschapsvaardigheden heeft plaatsgevonden. Zo wordt aan de tekst van Rösch, die ons niet bekend staat als een seminale tekst, veel ontleend.

- 2) In opdracht 5 wordt genoemd dat leerlingen leren om ongelijkwaardigheid te herkennen en zich te oriënteren over hoe ze hiermee om kunnen gaan. Deze vaardigheid is (nog) niet genoemd als onderscheidende (of centrale) burgerschapsvaardigheid.
- 3) Het kunnen herkennen van al dan niet verborgen vormen van uitsluiting in het maatschappelijke discours, media, rolmodellen in diverse beroeps-velden lijkt ons ook een centrale vaardigheid (mede in het licht van de vraag of interculturele vaardigheden geborgd zijn in dit tussenproduct).
- 4) Gerelateerd aan het voorgaande is het volgens ook belang dat leerlingen leren herkennen hoe maatschappelijke narratieven en discoursen het eigen burgerschapsverhaal beïnvloeden, en dat zij hun eigen burgerschapsverhaal kunnen positioneren binnen deze verhalen (De Groot, 2017).
- 5) In de opdrachten is er inmiddels aandacht voor (politieke) emoties: emoties die een rol spelen in interpersoonlijke conflicten, en politieke emoties die richting geven aan het handelen van burgers en politici in de samenleving. Onderscheidende burgerschapsvaardigheden in dit kader zouden kunnen zijn: Kan de eigen emoties herkennen en daarop reflecteren? En: Kan de rol van politieke emoties in het handelen van burgers en politici duiden (Nussbaum, 2013; 2018).
- 6) Met betrekking tot de internationale dimensie – die nu nog niet geëxpliciteerd is bij de burgerschaps-specifieke doelen – zou een mogelijke formulering zijn: de leerling kan de impact van beleid vanuit internationale instituties op het welbevinden van verschillende groepen burgers herkennen en verwoorden.
- 7) Tot slot raden wij aan om dialoog, deliberatie en discussie te noemen bij centrale vaardigheden, en het belang van - en het onderscheid tussen dialoog (gericht op delen), deliberatie (gericht op besluitvorming) en discussie (gericht op geïnformeerde en gewogen meningsvorming) in de visie te verhelderen (nu staat er bv alleen ‘dialoog m.b.t. maatschappelijke vraagstukken’).

Het raamwerk van bouwstenen (4. Zijn er bouwstenen die u mist in het raamwerk van bouwstenen, waarvan het wel nodig is dat er bouwstenen voor komen als uitwerking van de tien Grote Opdrachten? Zijn er bouwstenen in het raamwerk die volgens u niet nodig zijn als uitwerking van de tien Grote Opdrachten?)

-

De voorbeelden van bouwstenen (Er zijn drie conceptversies van bouwstenen opgeleverd. Kunt u aangeven welke formulering van de inhoud u het meeste aanspreekt? Kunt u aangeven welke formulering van de inhoud u niet aanspreekt?)

Het lijkt ons -conform onze suggestie m.b.t. het expliciteren van de onderwijsvisie die ten grondslag ligt aan het product) verstandig te streven naar een combinatie van kennis/vaardigheidsdoelen die conform de taxonomie van Bloom geformuleerd zijn (bv: de leerling kan benoemen hoe de waarden vrijheid en gelijkheid kunnen botsen in een concrete situatie), en (proces)doelen waarbij

oefening/ervaring/ persoonlijke ontwikkeling voorop staat (de leerling kan in dialoog gaan over een maatschappelijk vraagstuk)

De uitgebreidere beschrijvingen (bouwsteen 6) spreken ons meer aan, omdat zij ook inzicht bieden in het waartoe van een bepaalde vaardigheid.

Zoals geopperd tijdens de expertbijeenkomst, lijkt het ons ook verstandig om naast een docentversie van de bouwstenen, ook een leerling versie te schrijven. Zo wordt voor alle partijen (inclusief docenten en leerlingen in het praktijkonderwijs) inzichtelijk hoe de soms hoog/abstract geformuleerde kennis- en vaardigheidsdoelen staan voor zaken die aansluiten bij de belevingswereld en vragen van leerlingen.

Naar aanleiding van de voorbeelduitwerking van de bouwstenen:

1, Fase 1: dat leerlingen zich in de onderbouw van het PO betekenis geven aan vrijheid door het maken van keuzes; verantwoordelijk tonen voor gemaakte keuzes en reflecteren op hun eigen gedrag zou o.i. meer toegespitst kunnen worden op de leeftijd en de leefwereld van de leerlingen om te voorkomen dat deze afgedaan worden als 'grote woorden'.

4.1, Fase 2: Dat leerlingen in de bovenbouw van het PO een stabiele ik-identiteit die gekoppeld is aan de eigen omgeving lijkt ons noch mogelijk noch wenselijk.

4.1, bouwsteen voor VO onderbouw: het eerste doel zou preciezer geformuleerd kunnen worden. Hierbij kan gedacht worden aan: Voorzien de consequenties van het eigen doen of nalaten in relatie tot de identiteit van anderen op de beleving en vorming van de identiteit van anderen

4.1., bouwstenen voor VO onderbouw bullit 2: pas op voor een beschrijving vanuit een 'autochtoon, geprivilegeerd perspectief' De doelen moeten voor alle leerlingen geformuleerd worden, ook zij die behoren tot de genoemde groepen (is de verwachting dat zij zich in hun eigen groep verplaatsen?).